

ویژگیهای

فقه امام رضا علیه السلام

جواد مقصودی

فهرست مطالب

۱۳	 آغاز سخن
۱۵	 مقدمه
۱۹	بخش اول: احوال شخصی و سیره امام رضا (ع)
۲۰	فصل اول: احوال شخصی امام رضا (ع)
۲۰	مشخصات و مهم‌ترین القاب و کنیه امام
۲۱	مهم‌ترین القاب حضرت
۲۳	مهم‌ترین کنیه امام رضا (ع)
۲۳	برخی اقوال در خصوص روز، ماه، سال ولادت و محل دین
۲۴	سیره امام رضا (ع)
۲۴	۱. آداب سخن گفتن
۲۵	۲. آداب نشستن
۲۵	۳. آداب برخورد با زیردستان
۲۶	۴. سخاوت
۲۶	۵. پذیرایی از میهمان
۲۶	۶. عبادت و تقوا
۲۶	۷. علم و دانش
۲۷	۸. کرامات و پیشگوییها
۲۸	فصل دوم: برخی ویژگیهای عصر امام رضا (ع)
۲۸	وضعیت علمی عصر امام رضا (ع)
۲۸	۱. علت معروف شدن عصر امام رضا (ع) به «عصر الذهبیه»
۲۹	۲. مهم‌ترین مراکز علمی دوران امام رضا (ع)

۳. مهم‌ترین علوم رایج دوران امام رضا علیه السلام ۳۰
۴. نمونه‌هایی از پیشرفتهای علمی دوران امام رضا علیه السلام ۳۳
۵. وضعیت سیاسی عصر امام رضا علیه السلام ۳۴
- الف. اوضاع سیاسی عصر امام علیه السلام پیش از ولایتعهدی ۳۴
- حاکمان بنی عباس در عصر امام رضا علیه السلام ۳۸
- ب. اوضاع سیاسی عصر امام علیه السلام پس از ولایتعهدی ۴۳
- تأثیر ولایتعهدی بر کارهای امام علیه السلام به‌ویژه احکام فقهی ایشان ۴۷

بخش دوم: بررسی احکام فقهی و حکمت آن در فقه امام رضا علیه السلام ۴۹

- فصل اول: طهارت در فقه امام رضا علیه السلام ۵۰
۱. اقسام وضو ۵۰
۲. حد شستن صورت در وضو ۵۰
۳. ممتنع تشریع وضو گرفتن ۵۱
۴. طهارت وضو ۵۲
۵. احکام غسل ۵۴
۶. حکمت وجوب غسل جنابت ۵۴
۷. حکمت برخی احکام میت ۵۵
۸. علت و حکمت غسل کردن میت ۵۷
۹. علت و حکمت سربزه دفن میت ۵۸
۱۰. برخی عملهای میت ۵۸
- فصل دوم: نماز در فقه امام رضا علیه السلام ۶۰
۱. اهمیت و علت تشریع نماز ۶۰
۲. اهمیت و برتری نماز بر دیگر عبادات ۶۱
۳. حکمت تشریع نماز ۶۱
۴. حکمت تشریع اجزاء و ارکان نماز ۶۳
۵. حکمت گفتن تکبیرهای هفت‌گانه در ابتدای نماز ۶۳
۶. حکمت خواندن سوره حمد و یک سوره از سوره‌های قرآن در نماز ۶۴
۷. حکمت تشریع تسبیح در رکوع و سجود ۶۶
۸. حکمت تشریع یک رکوع و دو سجده در هر رکعت نماز ۶۷
۹. حکمت قنوت و دعا در نماز ۶۷
۱۰. حکم جهر و اخفات در قرائت نماز ۶۸
۱۱. نحوه قرائت «بسم الله الرحمن الرحیم» در نماز ۶۹
۱۲. نحوه گفتن تکبیرة الاحرام در نماز ۶۹
۱۳. حکمت و علت بلند کردن دستها در تکبیر ۶۹
۱۴. علت تشریع سلام در آخر نماز ۷۰

۷۱	اوقات اقامه نمازهای یومیه
۷۱	اوقات مخصوص اقامه نماز
۷۲	حکمت قراردادن وقت مخصوص برای نمازهای یومیه
۷۳	اذان و اقامه
۷۳	فضیلت اذان و اقامه
۷۴	حکمت تشریع اذان و اقامه
۷۴	حکمت تشریع اذکار و تکرار قسمتهای مختلف آن
۷۵	حکمت تکرار ذکر «الله اکبر» در اول اذان
۷۵	حکمت تکرار اذکار و عبارت در اذان
۷۶	حکمت تشریع شهادتین در اذان و دوبار تکرار آن
۷۶	حکمت ذکر «حی علی الصلوة» در اذان
۷۷	حکمت تکرار «سبحان» در آخر اذان
۷۸	حکمت تکرار «سبحان» در آخر اذان به جای تهلیل
۸۰	انواع نمازهای اجباری آن
۸۰	برخی احکام نماز
۸۲	برخی احکام نمازهای یومیه
۸۳	برخی از احکام نماز مافرآن و قصه
۸۵	برخی احکام نماز جمعه در روزهای غیر جمعه
۸۵	نماز جمعه
۸۶	نماز آیات
۸۶	موارد وجوب نماز آیات
۹۰	فصل سوم: روزه در فقه امام رضا (ع)
۹۰	فضیلت و اهمیت روزه و علت تشریع آن
۹۰	فضیلت و اهمیت روزه
۹۱	حکمت تشریع روزه از سوی شارع مقدس
۹۲	حکمت تشریع روزه فقط در ماه رمضان
۹۲	حکم روزه و نماز کسانی که معذوریت انجام تکلیف دارند
۹۴	برخی احکام حائض و نفاس
۹۴	حکم نماز و روزه «مغمی علیه» (بیهوش) و «زائل العقل»
۹۶	فصل چهارم: باب خمس و زکات در فقه امام رضا (ع)
۹۹	برخی احکام زکات
۹۹	حکمت تشریع زکات
۱۰۱	شرایط وجوب زکات مال
۱۰۱	موارد تعلق زکات
۱۰۲	برخی احکام زکات فطره

۱۰۲	شرایط وجوب زکات فطره
۱۰۳	میزان پرداخت زکات فطره
۱۰۴	زمان پرداخت زکات و حلا نصاب تعلق زکات
۱۰۵	حلا نصاب تعلق زکات در امور مختلف
۱۰۷	احکام «خمس»
۱۰۷	موارد وجوب خمس
۱۰۸	علت وجوب خمس
۱۰۸	پرداخت و مضارف خمس
۱۰۹	نحوه پرداخت و تقسیم خمس
۱۱۰	فصل پنجم: حج در فقه امام رضایی
۱۱۱	حج تمت تشریع حج و مناسک آن
۱۱۱	حکمت تشریع حج
۱۱۲	حکمت وجوب یک بار حج تمتع بر هر مکلف مستطیع
۱۱۳	حکمت تشریع حج در ماه ذی الحجه
۱۱۴	حکمت وجوب احرام در مناسک حج
۱۱۴	حکمت تشریع طواف خانه کعبه
۱۱۵	حکمت سجده التلاوت
۱۱۶	شرایط کسی که حج را واجب می شود
۱۱۷	انواع حج و برخی احکام آن
۱۱۷	انواع حج
۱۱۹	فصل ششم: جهاد و امر به معروف و نهی از منکر
۱۱۹	اهمیت و فضیلت جهاد و دفاع برخی احکام
۱۱۹	اهمیت و فضیلت جهاد و دفاع اسلام
۱۲۰	حکم جهاد و دفاع
۱۲۱	حکم تقیه
۱۲۱	حکم فرار از میدان جنگ و جهاد
۱۲۱	علت (حکمت) حرمت فرار از میدان نبرد
۱۲۲	تعرب
۱۲۲	حکم «تعرب» یا «پذیرفتن آداب بدویان پس از هجرت»
۱۲۳	برخی احکام امر به معروف و نهی از منکر
۱۲۳	حکم امر به معروف و نهی از منکر و شرایط آن
۱۲۴	نظر فقهای امامیه در مورد شرایط امر به معروف و نهی از منکر
۱۲۵	مراعات امر به معروف و نهی از منکر
۱۲۶	فصل هفتم: نکاح و طلاق
۱۲۶	فضیلت ازدواج و برخی احکام عقد دائم

۱۲۶	فضیلت ازدواج در دین اسلام
۱۲۶	میزان مهریه در عقد زوجیت دائم
۱۲۷	حکمت قرار گرفتن مهریه برای زنان
۱۲۸	ملاک انتخاب همسر از دیدگاه امام رضا (ع)
۱۲۹	برخی احکام طلاق
۱۲۹	برخی احکام رجوع در طلاق رجعی
۱۳۱	برخی احکام طلاق عدلی
۱۳۱	برخی احکام نگاه کردن به زن بیگانه
۱۳۱	حکم نگاه کردن به موی زن بیگانه
۱۳۲	حکم نگاه کردن به موی خواهر زن
۱۳۳	احکام نگاه کردن از نظر امام خمینی (ع)
۱۳۴	فصل هشتم: حدود
۱۳۴	برخی احکام حد
۱۳۴	حد مجاری با آب
۱۳۵	حد زانی و زانیه
۱۳۶	حد سارق و حکمت این حد
۱۳۷	حد قذف و شرابخوری
۱۳۸	حد مرتد فطری (مرد و زن)
۱۳۸	دیات
۱۳۸	دیه اعضای مختلف بدن
۱۴۰	فصل نهم: سوگند، نذر، قضا و شهادت
۱۴۰	باب سوگند و نذر
۱۴۰	حکم سوگند با زور و اجبار
۱۴۱	باب قضا و شهادت
۱۴۲	قسامه
۱۴۳	شهادت زنان
۱۴۳	فصل دهم: ارث در فقه امام رضا (ع)
۱۴۳	برخی احکام ارث و میراث
۱۴۳	حکمت نصف بودن ارث زنان
۱۴۵	حکمت ارث نبردن زنان از عین املاک و اعیان (اموال غیر منقول) شوهر خود
۱۴۶	سهام و فرائض وارثان
۱۴۶	چگونگی تقسیم فرائض و سهام میراث بین وارثان
۱۴۷	فصل یازدهم: حکمت حرمت برخی از محرمات الهی
۱۴۷	الف. برخی از محرمات که خداوند آن را حرام کرده است
۱۴۸	ب. علل و حکمت برخی از محرمات الهی

۱۴۸	حکمت حرمت قتل نفس
۱۴۸	حکمت حرمت عاق و والدین
۱۴۹	حکمت حرمت نواط و مساحقه
۱۵۰	حکمت حرمت ربا
۱۵۱	حکمت حرمت خوردن مال یتیم
۱۵۲	حکمت حرمت گوشت مردار

بخش سوم: ویژگیهای فقه امام رضا (ع)

۱۵۳	فصل اول: ویژگیهای عمومی و کلی فقه امام رضا (ع)
۱۵۴	فقه امام (ع) برخاسته از علم امامت
۱۵۵	امت امام، مبنای حجیت احکام صادره
۱۵۷	پنهانی و جاودانگی بودن فقه امام رضا (ع)
۱۵۸	استناد و ارتباط فقه امام رضا (ع) با قرآن و فقه اهل بیت (ع)
۱۵۸	نمونه هایی از استناد حضرت به قرآن و سنت در صدور احکام فقهی
۱۶۰	بخش دوم: ویژگیهای اختصاصی فقه امام رضا (ع)
۱۶۰	دلیل اول بر وجود امام رضا (ع) صادره از سوی امام رضا (ع)
۱۶۲	مستند بودن احکام امام رضا (ع)
۱۶۴	مناظرات علمی و امامی تأثیر آن بر گسترش و غنای فقه شیعه
۱۶۷	توجه و اهتمام امام رضا (ع) و علیم مسائل دینی و فقهی
۱۶۸	فقه حکومتی و تأیید شدن دستگاه حاکم در فقه امام رضا (ع)
۱۶۸	نمونه هایی از احکام امام رضا (ع) در فقه
۱۷۰	جامعیت و کلیت فقه امام (ع)
۱۷۱	دلیل اول بر وجود جامعیت در فقه امام (ع)
۱۷۱	دلیل دوم بر وجود جامعیت در فقه امام (ع)

بخش چهارم: ضمایم

۱۷۹	شناسه وارثان
۱۸۹	منابع

آغاز سخن

رحمت خداوند بر کسی باد که با آموختن و
آموزاندن تعالیم ما امرمان را زنده می سازد.

امام رضا

بی گمان امورهای دین اسلام، جوشیده از سرچشمه زلال قرآن است. اما در این میان، مسیری لازم است تا آن را برای مردمان باز گوید و راز آیات تابناکش را بگشاید و این را از گنج فراوی بشریت نهد؛ این مفسر، سنت ارجمند نبوی است که در احادیث، اخبار و آثارش کار می دارد و در کنار قرآن، دومین منبع گران سنگ اسلام را به ما می دهد؛ چنان که پیامبر بزرگوار اسلام صلی الله علیه و آله در حدیث ثقلین که همه مسلمانان آن را پذیرفته اند، فرمود: «من در میان شما دو چیز گران سنگ به یادگار می دم که هر مسلمان به آن دو پایبند باشید، راه را گم نخواهید کرد: کتاب خدا و عترت اهل بیت علیهم السلام». بر پایه این حدیث خجسته، جایگاه والای اهل بیت در اندیشه اسلامی به خوبی روشن می شود و در احادیث اسلامی، سخنان پیشوایان اهل بیت و امامه اطهار علیهم السلام کانون توجه قرار می گیرد؛ به ویژه میراث دانش افزای مسیری که نشان از علم بی کران هشتمین پیشوای شیعه دارد و لقب «عالم آل محمد» را برآورده او می سازد.

دوره ولایتعهدی امام رضا علیه السلام که به اجبار آن را پذیرفته بودند، فرصتی مناسب را در نشر معارف الهی شیعه پدید آورد، به گونه ای که آن امام همام با شیوه هایی گوناگون به این مهم پرداختند؛ گاه محدثان و حدیث پژوهان، ریزه خوار خوان دانش ایشان بودند، و گاه برپایی مناظرات علمی با رهبران و

اندیشمندان دیگر ادیان، بیشتش و نگرش الهی شیعه را در رأس می‌نشانند و نقشه‌های حکومت عباسی را که امید می‌برد با این مناظرات، امام را عقب نشانند، شکست می‌داد، و گاه با نگارش نامه‌هایی رضوی و مکتوبات حدیثی که اصحاب امام گرد می‌آوردند، آموزه‌های ناب شیعی گسترش می‌یافت.

سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی مفتخر است در آستانه برگزاری «ششمین جشنواره انتخاب کتاب سال رضوی» با هدف تجلیل و حمایت از نویسندگان و پدیدآورندگان در حوزه فرهنگ رضوی از تدوین اثر که توسط هیئت داوران به عنوان آثار شایسته چاپ شناخته شده‌اند، رونمایی کند. کتاب حاضر، یکی از آن آثار ارزشمند است که به خوانندگان چشم‌پیشکش می‌شود.

در فرج‌بخش، سپاس بی دریغ خود را تقدیم تولیت معظم آستان قدس رضوی، سرور آیت الله واعظ طبسی، می‌کنیم که همواره از راهنمایی‌ها و عنایات ایشان نشانه آثار اهل بیت علیهم‌السلام بهره‌مند بوده‌ایم. نیز ناسپاس خواهیم بود اگر از مسکونی که در آن، سازی این گونه آثار، سهمی داشته‌اند، قدردانی نکنیم و امید داریم که بر تافته‌اند، به جای نیاوریم. امید که همه ما در احیای معارف خاندان عصمت و طهارت علیهم‌السلام، مصداق کسانی باشیم که به گفته حضرت رضا علیه‌السلام با آموزش و آموختن تعالیم اهل بیت، رحمت الهی را از آن خود ساخته‌اند.

مقدمه

رسول خدا ﷺ حضرت محمد ﷺ و امامان معصومین علیهم السلام شریف ترین، کامل ترین، با تقی ترین و بر عالی ترین انسانهای جهان آفرینش و مقدس ترین واسطه فیض رحمت خداوند متعال در خاورین عالم علوم الهی در زمین هستند؛ تا آنجا که خداوند متعال فرموده است: «إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا»^۱ و از طرفی محبت و دوستی با آنان را بر همه مسلمانان فرض کرده است: «قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى»^۲. پیامبر اعظم ﷺ در حدیث مشهور «ثقلین» فرمود: «من در میان شما دو چیز گرانها باقی می گذارم: کتاب خدا و اهل بیت را. مادامی که به آن دو تمسک جویند، (پس از من) هرگز گمراه نخواهید شد. این دو هرگز از یکدیگر جدا نمی شوند (نخواهند شد) تا اینکه من در کنار حوض کوثر بر من وارد شوند»^۳. بنابراین با عنایت به جایگاه والای این فقهاء که همان برنامه موقی و عملی دین مبین اسلام در تمامی عبادات و معاملات فردی و اجتماعی می باشد و بر جنبه های مختلف فرهنگی، سیاسی

۱. احزاب (۳۳)، بخشی از آیه ۳۳.

۲. شوری (۴۲)، بخشی از آیه ۲۳.

۳. در ک صحیح مسلم، سنن ترمذی، سنن ابن داود، مستدرک احمد بن حنبل باب ۲۸. این حدیث متواتر می باشد و آن قدر از اهل سنت و شیعه نقل شده است که جای تردید ندارد (لشی تارک فی کیم الثقلین کتاب الله و عترتی اهل بیتی ما ان تمسککم بهما لن تضلوا ابداً و انهما لن یفترقا حتی یردا علی الحوض).

اقتصادی، مادی و معنوی و... تأثیرگذار است، بر هیچ عالم و اندیشمندانی، اهمیت و ضرورت «معارف اسلامی و فقه» پوشیده نیست. در اسلام که مکتب حیات بخش الهی و ضامن سعادت دنیوی و اخروی انسان است، در بین تمامی آموزه‌های دینی و معارف و مضامین شرعی، «فقه آل محمد علیهم‌السلام» که به‌طور مستقیم از سرچشمه زلال وحی الهی بهره‌مند و سیراب گشته، بهترین، ارزشمندترین و مستحکم‌ترین راه و روشی است که می‌تواند ما را به حقیقت اسلام و صراط مستقیم رهنمون باشد. بنابراین «کمال و عظمت اهل بیت علیهم‌السلام» و «جایگاه ویژه و تأثیرگذار فقه»، شکوه و عظمتی را ایجاب می‌کند که انسانهای واقع‌بین و حقیقت‌جو را وادار می‌نماید تا در ابعاد مختلف زندگی، اهل بیت پیامبر علیهم‌السلام، به‌ویژه «فقه آل محمد علیهم‌السلام»، تا آنجا که می‌توانند، بسنجند و تألیف نمایند.

این کتاب «زیربنای تحقیق بنیادی و کاربردی» و مطالعه در کتب و آثار موجود، همواره با تکیه بر آیات شاهی، آثار و تألیفات منسوب به خود امام علیه‌السلام صورت گرفته و هدف آنست توجه به حیطه دانش فقهی امام علیه‌السلام می‌باشد.

با توجه به شرایط خاص سیاسی، دینی، امامت و ولایتعهدی حضرت، پیشرفت و گسترش علوم مختلف و رجوع مراکز علمی پیشرفته بغداد، شرب، کوفه، بصره و... زمینه تحول فکری و رفتن سطح علم و آگاهی مردم آن زمان فراهم آمد. در این هنگام، با طرح مسائل مختلف در زمینه احکام و دستورات شرعی و علل آن، شرایطی فراهم شد تا حضرت علاوه بر تبیین و تفسیر قرآن کریم، بیان مواعظ اخلاقی و کارهای حکومتی و حضور در مناظره‌های کلامی، به سؤالات مختلف مسلمانان و پیروان خود - که بیشتر در صدد یافتن علت احکام فقهی با گرایشهای عقلی بودند - پاسخ دهند و به بیان حکمت احکام و دستورات دینی بپردازند.

آنچه در فقه امام رضا علیه السلام به عنوان برجسته‌ترین ویژگی می‌توان بیان نمود، «مستدل بودن فقه ایشان» به دلیل بیان «علل و حکمت دستورات شرعی» است که تا پیش از این، کمتر به آن پرداخته شده بود.

همچنین، با توجه به موقعیت سیاسی و اجتماعی حضرت که دارای منصب «ولایتعهدی» بود، می‌توان از «فقه حکومتی» به عنوان یکی دیگر از ویژگیهای فقه ایشان اشاره نمود. از دیگر ویژگیهای فقه امام علیه السلام می‌توان به «دربرگیرنده مسائل و مذاهب مختلف»، که امروزه به عنوان «حقوق بشر» از آن یاد می‌شود، اشاره کرد. حضرت بارها بر رعایت حقوق اسیران، جنگجویان و یتیمان و حمایت از یتیمان و یتیمان و یتیمان تأکید کرده‌اند.

از دیگر ویژگیهای فقه امام علیه السلام می‌توان به «مستدل بودن» فقه ایشان اشاره کرد که در همین زمینه، کتابها و رساله‌ها با عنوان «مستدل الرضا» به رشته تحریر درآمده است.

همچنین با توجه به رواج و گسترش علوم مختلف در آن زمان، در بین احکام فقهی امام علیه السلام توجه به مسائل علمی، ویژه بهداشتی و طب که دارای پیشرفت و توجه خاصی بوده است، به چشم می‌خورد؛ تا آنجا که امام رساله‌ای را در طب نگاشتند که به «رساله الطب» مشهور است.

از دیگر مواردی که در فقه امام علیه السلام موجود می‌باشد، «حکمت و اجابت احکام و دستورات فقهی» در تمامی ابواب و زمینه‌های فقهی است. می‌توان به «رساله‌ای درباره شریعت اسلام» که حضرت به دستور مأمون تمامی احکام دینی را در آن بیان فرموده‌اند، اشاره کرد. تا آن زمان، احکام فقهی و دستورات شرعی دین اسلام به صورت مدون و مکتوب و یکجا ارائه نشده بود و به دلایل مختلف (از جمله: شرایط سخت ائمه به‌ویژه تا قبل از امام محمد باقر و امام جعفر صادق علیه السلام) امکان چنین کاری وجود نداشت. در زمان پدر بزرگوار

ایشان (حضرت موسی بن جعفر علیه السلام) نیز این زمینه فراهم نشد. این نخستین و بهترین فرصت بود تا امام با استفاده از موقعیت سیاسی و اجتماعی خود، بتواند رساله‌ای کامل، رسمی و مکتوب به جهان اسلام و پیروان خود عرضه کند.

و من الله التوفیق

جواد مقصودی

آبان‌ماه ۱۳۸۷

www.ketab.ir